

Struktura tematyczna czasownikowych zapożyczeń leksykalnych z języka niemieckiego zanikających w dobie nowopolskiej

Słowa klucze: struktura tematyczna, pola semantyczne, zapożyczenia leksykalne, słownictwo wychodzące z użycia, czasowniki

1. Wstęp

Podstawę badawczą artykułu stanowią czasowniki wychodzące z użycia w dobie nowopolskiej¹, wyekscerpowane z SJPDor na podstawie kwalifikatorów chronologicznych. Wybrane zostały zatem wszystkie czasowniki opatrzone kwalifikatorami *dawne*, *przestarzałe* i *wychodzące z użycia* – zarówno te wyrazy, przy których kwalifikator znajdował się na początku artykułu hasłowego, jak i te, gdzie kwalifikator występował przy choćby jednym ze znaczeń.

Słownictwo zanikające znacznie rzadziej jest przedmiotem opisu niż leksyka nowa, wzbogacająca polszczyznę. Jest ono nazywane różnorodnie. Krystyna KLESZCZOWA (2012) pisała o *gasnących słowach*. Sporo określeń tego typu słownictwa, używanych w językoznawczych opracowaniach naukowych (począwszy od pracy Teofila MODRZEJEWSKIEGO, 1936), zgromadziła Krystyna DŁUGOSZ-KURCZABOWA (2015) w artykule *Zaginione słowa w perspektywie przekładów biblijnych na język polski* poświęconym słownictwu nacechowanemu archaicznie; autorka wspomina w nim o: *wyrazach umarłych i umierających, wyrazach zapomnianych, wyrazach gasnących, wyrazach wygasających, wyrazach zaginionych, wyrazach wychodzących z użycia, wyrazach odchodzących*. Elżbieta SKORUPSKA-RACZYŃSKA (2000: 17, 19; 2001) w monografiach poświęconych latynizmom pisze o nowych zapożyczeniach jako o *słownictwie progresywnym*, analogicznym terminem w odniesieniu do słownictwa wychodzącego z użycia byłoby zatem określenie *regresywne* (KWAPIEN, 2016). Wymienione nazwy można traktować synonimicznie; w moich opracowaniach najczęściej piszę o *słownictwie wychodzącym z użycia* lub o *słownictwie zanikającym* (KWAPIEN, 2017: 106).

Obecność kwalifikatorów chronologicznych w SJPDor przy poszczególnych znaczeniach lub przy całym artykule hasłowym nie musi oznaczać, że wyraz lub znaczenie rzeczywiście ostatecznie wyszło z użycia (KWAPIEN, 2017: 106). Można to stwierdzić, analizując nowsze dane leksykograficzne (np. USJP) lub korpusy tekstów współczesnej polszczyzny. Istnieje

¹ Pojęciem doby nowopolskiej posługują się zgodnie z tradycyjnym ujęciem Zenona Klemensiewicza w odniesieniu do okresu: od ósmego dziesięciolecia XVIII wieku do roku 1939 (KLEMENSIEWICZ, 1999: 495). SJPDor obejmuje w wyborze materiał od połowy XVIII wieku do połowy wieku XX, a zatem słowa kwalifikowane chronologicznie można uznać za wychodzące z użycia w dobie nowopolskiej. Ze względu na czas wydania słownika redaktorzy przyjęli perspektywę drugiej połowy XX wieku.

również możliwość, że wyrazy lub niektóre z ich znaczeń wyszły z użycia, ale po pewnym czasie zaczęły być znów używane. Pisała o tym Jolanta MIGDAŁ (2006) w artykule *Słownictwo wygasające w leksykografii*.

Z SJPDor wynotowałam 7230 czasowników nacechowanych chronologicznie dawnością. Jedynie przy 525 z nich znajduje się informacja etymologiczna o obcym pochodzeniu wyrazu, co oznacza, że jedynie 7% zanikających czasowników redaktorzy SJPDor uznali za zapożyczenia. I to one są przedmiotem analizy. Jest wprawdzie możliwe, że przy niektórych wyrazach obcego pochodzenia nie podano informacji etymologicznej, jednak metodologia leksykograficzna oraz założenia SJPDor nie są przedmiotem artykułu. Wśród czasowników wychodzących z użycia w dobie nowopolskiej (wg SJPDor) najwięcej jest latynizmów (294) oraz galicyzmów (102), nieco mniej – germanizmów²: 59 czasowników w 86 znaczeniach³. Wynika to zapewne z faktu, że oddziaływanie łaciny (DUBISZ, 2007: 12) oraz języka francuskiego na polszczyznę w dobie nowopolskiej stopniowo się zmniejszało (KWAPIEN, 2017: 107), nie dziwi zatem duża liczba zanikających słów z tych właśnie języków.

Celem podjętym w artykule jest zaprezentowanie czasownikowych germanizmów wychodzących z użycia w dobie nowopolskiej pod kątem ich przynależności do pól semantycznych. Uwzględniłam zatem 86 różnych jednostek znaczeniowych. Jednostka znaczeniowa (podstawowy termin w analizie pól semantycznych) to jednostka monosemiczna, odnoszona do każdego konkretnego znaczenia danego czasownika. Zwykle pokrywa się z jednostką hasłową; tylko w wypadku jednostek hasłowych polisemicznych mamy do czynienia z różnymi jednostkami znaczeniowymi, identycznymi pod względem formy. Rozróżnienie na jednostkę znaczeniową i jednostkę hasłową (hasło) przyjmuję za Lucyną Agnieszka JANKOWIAK (2005: 19). Poszczególne znaczenia jako odrębne jednostki językowe aktualizowane kontekstowo wydziela także między innymi Alicja PIHAN-KIJASOWA (2012: 30). Takie traktowanie poszczególnych znaczeń umożliwia również wskazanie relacji semantycznych między polami oraz w ramach pól (MĘYNARCZYK, 2010: 176–179). Odtworzenie struktury tematycznej słownictwa może być pomocne we wskazaniu przyczyn jego zanikania⁴.

W tabeli 1. przedstawiony został pełen materiał obejmujący czasownikowe germanizmy (uporządkowany pod względem przynależności jednostek znaczeniowych do pól oraz podpól semantycznych oraz pod względem rangowym – od najliczniej reprezentowanych pól, następnie podpól i w ich obrębie alfabetycznie), a także informacja etymologiczna (na podstawie SJPDor).

² W artykule *Słownikowe informacje etymologiczne o czasownikowych germanizmach zanikających w dobie nowopolskiej* (KWAPIEN, 2017) omówione zostały informacje etymologiczne w słownikach wyrazów obcych i w słownikach ogólnych języka polskiego oraz ich obecność w monografiach poświęconych zapożyczeniom z języka niemieckiego.

³ Chronologia pojawiania się oraz zanikania omawianego słownictwa, opracowana na podstawie danych leksykograficznych obejmujących całe dzieje polszczyzny, przedstawiona zostanie w przygotowywanej monografii na temat czasownikowych zapożyczeń wychodzących z użycia w dobie nowopolskiej.

⁴ Temat ten poruszyłam w referacie: *Semantic Structure of Verb Borrowings from German Going Out of Use During the New Polish Period*, Polyslav XXI, Novy Sad, 11–13 września 2017 roku.

Tabela 1
Struktura tematyczna germanizmów czasownikowych zanikających w dobie nowopolskiej – układ rangowy

Forma hasłowa	Znaczenie (za SJPDor)	Pole semantyczne	Podpole semantyczne	Etymologia (na podstawie SJPDor)
drylować	'wiercić'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>drillen</i> = 'wiercić, siać w rzędach'
fajnować 1	'oczyszczać metale za pomocą topienia; rafinować, fryszować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>fein</i> = 'w dobrym gatunku, delikatny'
forytować 2	'kierować końmi, powozić, być forysiem'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>vorreiten</i> = 'jechać konno przed kimś'
fryszować	'oczyszczać kruszce przez przetapianie w specjalnych piecach, świeżyć; przetwarzać surowinę na stal lub żelazo'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>frischen</i>
glijować	'rozżarzać wyroby metalowe; żarzyć, wyżarzać'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>glühen</i> = 'żarzyć się'
hakować	'przeorywać radłem zoraną już ziemię dla większego jej spulchnienia'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>hacken</i>
hecować II	'wypalać desenie na metalu za pomocą gryzących płynów'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>ätzen</i> = 'wytrawiać, wypalać kwasem'
kuplować	'wiązać, łączyć, sprzęgać, krępować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>kuppeln</i> z łac. <i>copulo</i>
ładrować 1	'obszywać skórą'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>Leder</i> = 'skóra'
ładrować 2	'okrywać całkowicie zbroją (człowieka lub konia)'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>Leder</i> = 'skóra'
lutrować	'oczyszczać (wódkę, potaż, saletrę, rudę itp.)'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>läutern</i>
ładować się I	'być ładowanym, obciążanym'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>laden</i>
murować się	'być murowanym'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>mauern</i>
narychtować*	'skierować w pewną stronę, na pewien punkt, cel; nakierować, nastawić, wycelować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>richten</i>
nitować	'lutować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>nieten</i>

Forma hasłowa	Znaczenie (za SJPDor)	Pole semantyczne	Podpole semantyczne	Etymologia (na podstawie SJPDor)
prasować	'drukować, tłoczyć'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>pressen</i>
stosować 1	'układać w stos'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>stossen</i> = 'pchać'
stosować 2	'przykładać, przysuwać, przystawiać'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>stossen</i> = 'pchać'
sztamować 1	'zaklepywać krawędzie blach znitowanych z sobą, ale nie przylegających dokładnie'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	może niem. <i>stampfen</i> = 'ubijać'
sztamować 2	'wywiercać otwory w drewnie za pomocą dłuta w celu wstawienia w nie innego drewna'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	może niem. <i>stampfen</i> = 'ubijać'
sztukować 1	'ciąć, płać na sztuki; ćwiartować, kawałkować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>stücken</i>
sztuflować 1	'przygotowywać, szykować, urządać'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>stiften</i>
szwarcować	'czernić, pomadować, smarować szwarcem'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>schwarzen</i>
trajbować	'klepać blachę dla nadania jej pożądanej formy; cyzelować, ryć dłutem w metalu'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>treiben</i>
wecować 1	'ostrzyżąć coś przez pocieranie o rzemień, osetkę itp.'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>wetzen</i>
wecować 3	'czyścić, wycierać coś aż do uzyskania połysku; szlifować, polerować'	Praca człowieka	praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	niem. <i>wetzen</i>
sztuchować 2	'prowadzić handel wymienny'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>stechen</i>
szynkować 1	'prowadzić szynk; sprzedawać napoje alkoholowe (głównie w szynku), trudnić się wyszynkiem'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>schenken</i> = 'nalewać'
szynkować 2	'sprzedawać coś, handlować czymś'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>schenken</i> = 'nalewać'
wekslować	'wymieniać pieniądze'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>wechseln</i>
wekslować się	'o pieniądzach: być wymienianymi'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>wechseln</i>
zaforsusować	'zapłacić awansem'	Praca człowieka	handel i usługi	niem. <i>Vorschuss</i> = 'zaliczka'
stosować 3	'kojarzyć coś; zestawiać, porównywać, układać'	Praca człowieka	praca umysłowa	niem. <i>stossen</i> = 'pchać'

stosować się 2	'być wprowadzanym w życie, realizowanym, używanym'	Praca człowieka	praca umysłowa	niem. <i>stossen</i> = 'pchać'
sztukować się	'nadrabiać, uzupełniać swoje braki; uzupełniać się'	Praca człowieka	praca umysłowa	niem. <i>stücken</i>
sztuftować się 1	'przygotowywać się, szykować się; być szykowanym, organizowanym, urządzanym'	Praca człowieka	praca umysłowa	niem. <i>stiften</i>
luftować	p. [patrz] przewietrzac [przewietrzac 1. 'umożliwiać, zapewnić dopływ świeżego powietrza, dopływ tlenu, odświeżać coś za pomocą odpowiedniej wentylacji' 2. 'wyprowadzać kogoś na dwór dla zaczerpnięcia świeżego powietrza, prowadzić kogoś na przechadzkę, na spacer']	Praca człowieka	gospodarstwo	niem. <i>lüften</i>
luftować się	'być przewietrzanym, wietrzonym'	Praca człowieka	gospodarstwo	niem. <i>lüften</i>
fajnować 2	'kłamać, oszukiwać'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>fein</i> = 'w dobrym gatunku, delikatny'
frasować	'martwić, uprawiać w zakłopotanie'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>fressen</i> = 'zreć'
kredensować 1	'przewodzić komuś, poprzedzać kogoś'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>kredenzen</i>
kugłować 2	'oszukiwać, kręcić'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>gaukeln</i>
szacować	'szanować, poważać, cenić, czcić'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schätzen</i>
szacować się 1	strona zwrotna czas. szacować w zn. 2. [szacować 2. 'szanować, poważać, cenić, czcić']	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schätzen</i>
szacować się 2	'szacować, szanować jeden drugiego'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schätzen</i>
szafować	'rozdawać, wydawać, udzielać'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schaffen</i> = 'dostarczać'
szlusuwać 2	'zbliżać się, przytączyć się, przychodzić do kogoś'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schliessen</i>
szynkować 3	'rozdawać coś, częstować czymś'	Człowiek w społeczności	stosunki międzyludzkie	niem. <i>schenken</i> = 'nalewać'

Forma hasłowa	Znaczenie (za SJPDor)	Pole semantyczne	Podpole semantyczne	Etymologia (na podstawie SJPDor)
forsztelować	'przedstawiać, podawać do awansu'	Człowiek w społeczności	stosunki służbowe	niem. <i>vorstellen</i> = 'przedstawić'
fortragować	'przedstawiać kogoś do awansu; dawać komuś wyższe stanowisko, awansować'	Człowiek w społeczności	stosunki służbowe	niem. <i>vortragen</i> = 'przedstawić'
fortytować się	'kierować się czymś, dawać posłuch czemuś'	Człowiek w społeczności	zachowanie i postępowanie	niem. <i>vorreiten</i> = 'jechać konno przed kimś'
komenderować	'skierować, przeznaczyć, odkomenderować'	Człowiek w społeczności	stosunki służbowe	niem. <i>kommandieren</i>
uszlachcić II	'mocno uderzyć, wyrznąć, wainąć'	Człowiek w społeczności	zachowanie i postępowanie	niem. <i>schlachten</i> = 'zabić, zardnąć'
warować się 2	'wystrzegać się czegoś, zabezpieczać się od czegoś'	Człowiek w społeczności	zachowanie i postępowanie	niem. <i>wahren</i> = 'chronić, strzec'
wecować 2	'ostro kogoś skrytykować, brać na języki, brać w obroty'	Człowiek w społeczności	zachowanie i postępowanie	niem. <i>wetzen</i>
zabszytować	'zwolnić kogoś ze służby (zwłaszcza z wojska); relegować'	Człowiek w społeczności	stosunki służbowe	niem. <i>Abschied</i> = 'dymisja'
fortytować 1	'popierać kogoś albo coś, protegować, polecać; wyróżniać, faworyzować'	Człowiek w społeczności	stosunki przyjacielskie i towarzyskie	niem. <i>vorreiten</i> = 'jechać konno przed kimś'
kredensować 2	'sprzyjać komuś, otaczać względami, protegować'	Człowiek w społeczności	stosunki przyjacielskie i towarzyskie	niem. <i>kredenzen</i>
kuglować 1	'pokazywać sztuczki kuglarskie; błaznować, figlować'	Człowiek w społeczności	rozrywkowa, sport, hobby	niem. <i>gaukeln</i>
sztukować 2	'dokazywać jakiejś sztuki; pokazywać, wyprawić sztuki, sztuczki'	Człowiek w społeczności	rozrywkowa, sport, hobby	niem. <i>stücken</i>
warować 1	'gwarantować, zabezpieczać, zapewniać; zastrzegać'	Człowiek w społeczności	stosunki ogólnospołeczne	niem. <i>wahren</i> = 'chronić, strzec'
warować 3	'ochraniać przed niebezpieczeństwem; strzec'	Człowiek w społeczności	stosunki ogólnospołeczne	niem. <i>wahren</i> = 'chronić, strzec'
winszować 1	'składać życzenia, gratulacje; gratulować'	Człowiek w społeczności	zwyczaj i obyczaj	niem. <i>wünschen</i>
winszować 2	'życzyć czegoś komuś'	Człowiek w społeczności	zwyczaj i obyczaj	niem. <i>wünschen</i>

fechtować	p. [patrz] fechtować się [fechtować się 'walczyć białą bronią, ćwiczyć się w szermierce, uprawiać fechtunek']	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>fechten</i>
fektować**	p. [patrz] fechtować się [fechtować się 'walczyć białą bronią, ćwiczyć się w szermierce, uprawiać fechtunek']	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>fechten</i> [etymologia podana pod hasłem <i>fechtować się</i>]
rychtować	'odpowiednio ustawiać (działo); celować'	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>richten</i>
rychtować się***	'o działo, armacie: być nastawianym na cel'	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>richten</i>
szlusować 1	'wstępować na miejsce żołnierza, który ubył z szeregu; zwierać szeregi'	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>schliessen</i>
szyftować 2	'zaopatrywać w coś; zakładać, organizować, fundować; właszcza w odniesieniu do woj-ska: wystawiać, uzbrajać własnym kosztem'	Człowiek a instytucja państwa	wojsko	niem. <i>stiften</i>
spendować	'łożyć na coś pieniądze; wydatkować'	Człowiek a instytucja państwa	własność	niem. <i>spenden</i>
stosować się 1	'być odpowiednim do czegoś, odpowiadać czemuś, pasować do czegoś, harmonizować z czymś'	Człowiek a im-ponderabilia bytu	materia	niem. <i>stossen</i> = 'pchać'
szumować	'musować, pienieć się'	Człowiek a im-ponderabilia bytu	materia	niem. <i>schäumen</i>
szwankować	'być w złym stanie, mieć wady, braki'	Człowiek a im-ponderabilia bytu	materia	niem. <i>schwanken</i> = 'chwiać się, wahać się'
zblakować 1	'zblaknąć, wyblaknąć, spłowieć, spełznąć'	Człowiek a im-ponderabilia bytu	materia	może niem. <i>bleichen</i> = 'blaknąć'
memorować	'utrulać w pamięci, uczyć się na pamięć'	Wiedza człowieka	nauka	niem. <i>memorieren</i> = 'uczyć się na pamięć' z łac. <i>memoro</i> = 'wspominam'
szperać	'dochodzić, dociekać czegoś; zgłębiać, badać coś'	Wiedza człowieka	nauka	według Brücknera: z niem. <i>sperrn</i>
trafiać 2	'móc czegoś dokazać; umieć, potrafić'	Wiedza człowieka	nauka	niem. <i>treffen</i>
drezłować	'uyciągać, wypruwać złoto albo srebro ze starych galonów'	Dom człowieka	ubranie, materiały, ozdoby	niem. <i>drieseln, drieseln</i>
szyftować się 2	'ubierać się szczególnie starannie, stroić się'	Dom człowieka	ubranie, materiały, ozdoby	niem. <i>stiften</i>

cd. tab. 1

Forma hasłowa	Znaczenie (za SJPdOr)	Pole semantyczne	Podpole semantyczne	Etymologia (na podstawie SJPdOr)
warować 2	'otaczać murem, wałem, obwarowywać'	Dom człowieka	mieszkanie i jego wyposażenie, architektura	niem. <i>wahren</i> = 'chronić, strzec'
warować się 1	'obwarowywać się, fortyfikować się'	Dom człowieka	mieszkanie i jego wyposażenie, architektura	niem. <i>wahren</i> = 'chronić, strzec'
sztuchować 1	'pisać drukowane wzory liter'	Wiedza człowieka	łączność i wymiana informacji	niem. <i>stechen</i>
treffić 1	'układać w loki, karbować, fryzować'	Ciało człowieka	dbałość o ciało	niem. <i>treffen</i>
zblakować 2	'zblednąć, poblednąć'	Ciało człowieka	ciało, jego części oraz cechy fizyczne	może niem. <i>bleichen</i> = 'blaknąć'
trafić 1	'chwytać podobieństwo, odtwarzać, oddawać coś utwornie'	Artystyczna działalność człowieka	ogólne	niem. <i>treffen</i>

* W analizowanym materiale znalazły się przykłady, co do których można mieć wątpliwości, czy uznać je za zapożyczenia, czy też potraktować jako derywaty utworzone na gruncie rodzimym. To następujące czasowniki: *narychtować* (zapożyczenie zaadaptowane za pomocą formantoidu (KWAPIEN, 2010: 189) na od podstawy niemieckiej; *richten* lub derywat na gruncie polskim z przedrostkiem *na-*), *uszlachcić II* (zapożyczenie z niem. *schlachten* = 'zabić, zarznąć' lub derywat, tym razem z prefiksem *u-*), *zabszytować* (zapożyczenie z niem. *Abschied* = 'dymisja' lub derywat z przedrostkiem *z-*), *zaforszować* (zapożyczenie z niem. *Vorschluss* = 'zaliczka' lub derywat z przedrostkiem *za-*) i *zblakować* (możliwe zapożyczenie z języka niemieckiego, choć informacja, choć informacja, choć informacja, choć informacja = 'blaknąć', lub derywat z przedrostkiem *z-*). W wyborze podstawy materiałowej artykułu kierowałam się obecnością informacji etymologicznej w SJPdOr. Za potraktowaniem tych czasowników jako derywatów na gruncie rodzimym przemawia brak ich obecności w wybranych słownikach wyrazów obcych lub monografiach poświęconych zapożyczeniom z języka niemieckiego (NOWOWIEJSKI, 1996; KARŚNIEWICZ-MAZUR, 1988; ŁAZIŃSKI, red., 2008), a także brak informacji o obcym pochodzeniu w pozostałych słownikach ogólnych języka polskiego. W wypadku pięciu wymienionych czasowników taka informacja znalazła się jedynie w odniesieniu do czasownika *zaforszować*, ponieważ w SWiP podano informację: z niem. Na tym etapie analizy czasowniki te zostały jeszcze uwzględnione wśród zapożyczeń, ponieważ sprawdzana będzie ich obecność w innych źródłach. Rozstrzygnięcie, czy dany czasownik jest zapożyczeniem, czy też derywatem utworzonym na gruncie rodzimym, jest kwestią bardzo ważną podczas wydzielania zbioru zapożyczeń, wymaga zatem gruntownej refleksji.

** Czasowniki *fechtować*, *fechtować* oraz *fechtować się* zostały zamieszczone w SJPdOr jako odrębne hasła. Czasownik *fechtować* jest zapewne uariantem fonetycznym czasownika *fechtować*, zresztą znajduje się przy nim odesłanie do definicji tego właśnie hasła; przy formie *fechtować* zamieszczono jeden cytat: *Ustawicznie o swojej odwadze gada, o doskonalości w fechtowaniu i pojedynkach, które odprawiał w Paryżu. Czart. Panna 118*. Obie formy (*fechtować* i *fechtować*) określono jako przestarzałe, w przeciwieństwie do *fechtować się*, przy której nie ma żadnego kwalifikatora, a ilustrujące jej użycie cytaty zaczerpnięto z literatury XIX i XX wieku. Z tego względu sama forma *fechtować się* nie znalazła się w analizowanym materiale.

*** Czasowniki *rychtować* i *rychtować się* w SJPdOr znajdują się w jednym artykule hasłowym. Przy obydwu odnotowano po dwa znaczenia, z których pierwsze określono jako gwarowe (*rychtować* 1. gw. 'przygotowywać do czego, naprawiać co; spoządzać'; *rychtować się* 1. gw. 'przygotowywać się, ubierać się, stroić się'), drugie znaczenia (odnoszące się do armaty) zakwalifikowano natomiast jako przestarzałe (*rychtować* 2. gw. 'przygotowywać do czego, naprawiać co; spoządzać'; *rychtować się* 2. gw. 'przygotowywać się, ubierać się, stroić się'). W materiale formy czasowników z *się* traktuję jako oddzielne hasła, zdając sobie sprawę z tego, że każde z tego typu hasel musi zostać przeanalizowane pod kątem jego pochodzenia.

2. Analiza materiału

W analizie zastosowany został nieco zmieniony podział na pola zaproponowany przez Stanisława Dubisza w odniesieniu do słownictwa staropolskiego (DUBISZ, 2002a: 132–140; por. DUBISZ, 2002b)⁵. Podział Dubisza odwołuje się do klasyfikacji Andrzeja Markowskiego przedstawionej w pracy *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny* (MARKOWSKI, 1990), jest jednak podziałem uproszczonym – ogranicza się do wyróżnienia pól i subpól semantycznych, skupia się zatem na dwóch płaszczyznach. Klasyfikacja Markowskiego ukazuje antropocentryzm widoczny w nazywaniu i porządkowaniu świata; ze względu na wielopłaszczyznowość najlepsze wyniki dałoby zastosowanie jej w odniesieniu do obszernego materiału. Do analizy słownictwa wybranego jako podstawa artykułu bardziej odpowiednia wydaje się klasyfikacja Dubisza. Germanizmy czasownikowe zanikające w dobie nowopolskiej wypełniły 8 z 15 pól semantycznych oraz 21 z 54 podpól. Materiał przedstawiony zostanie w układzie pól uporządkowanych pod względem liczebności jednostek znaczeniowych w poszczególnych polach i podpolach.

3. «Praca człowieka»

38 z 86 jednostek znaczeniowych (44% analizowanego materiału) germanizmów czasownikowych wychodzących z użycia w dobie nowopolskiej należy do pola «Praca człowieka». W ramach tego pola wyodrębniają się 4 podpola, podane tu w porządku rangowym: «praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo», «handel i usługi», «praca umysłowa» oraz «gospodarstwo». Czasownikowe germanizmy występują we wszystkich tych podpolach. Zdecydowanie najwięcej jednostek znaczeniowych znajduje się w podpolu «praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo» – aż 26 z 38 jednostek. Spośród nich 9 odnosi się do prostych czynności, które mogą być wykonywane w rzemiosle, lecz równie dobrze mogą się odnosić do prac fizycznych lub polowych, a nawet do wojskowości: *drylować* 'wiercić', *kuplować* 'wiązać, łączyć, sprzęgać, krępować', *ładować się 1* 'być ładowanym, obciążanym', *narychtować* 'skierować w pewną stronę, na pewien punkt, cel; nakierować, nastawić, wycelować', *stosować 1* 'układać w stos', *stosować 2* 'przykładać, przysuwać, przystawiać', *sztukować 1* 'ciąć, płatać na sztuki; ćwiartować, kawałkować', *szyftować 1* 'przygotowywać, szykować, urządzać', *szwarcować* 'czernić, pomadować, smarować szwarcem'.

Wyróżnia się w tym podpolu pewna grupa jednostek związanych z hutnictwem i obróbką metali – jest ich 8. Kilka odnosi się do oczyszczania i topienia metali: *fajnować 1* 'oczyszczać metale za pomocą topienia; rafinować, fryszować' oraz *fryszować* 'oczyszczać

⁵ W opracowaniu Dubisza w polu «Praca człowieka» wydzielone są trzy podpola: «handel i usługi», «praca fizyczna» i «gospodarstwo» (DUBISZ, 2002a: 137). Ze względu na specyfikę słownictwa dziewiętnastowiecznego w monografii poświęconej rzeczownikom zaproponowałam nieco inny podział w obrębie tego pola na: «handel i usługi», «praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo», «praca umysłowa» i «gospodarstwo» (KWAPIEŃ, 2010: 61). Podpole «praca fizyczna» zostało zatem uzupełnione o wyróżniające się zakresy działalności ludzkiej, takie jak rzemiosło, hutnictwo i górnictwo. Słownictwo tego typu wyróżniało się na tle szeroko rozumianej pracy fizycznej. Dodane zostało podpole «praca umysłowa».

kruszcze przez przetapianie w specjalnych piecach, świeżyć; przetwarzać surówkę na stal lub żelazo', a także *lutować* 'oczyszczać (wódkę, potaż, saletrę, rudę itp.)', choć ten ostatni czasownik może się odnosić również do oczyszczania innych surowców niż metale, *glijować* 'rozżarzać wyroby metalowe; żarzyć, wyżarzać'. Pozostałe jednostki związane z obróbką metali to: *nitować* 'lutować', *hecować II* 'wypalać desenie na metalu za pomocą gryzących płynów', *sztamować 1* 'zaklepywać krawędzie blach znitowanych z sobą, ale nie przylegających dokładnie', *trajbować* 'klepać blachę dla nadania jej pożądanej formy; cyzelować, ryć dłutem w metalu'.

Kilka jednostek znaczeniowych odnosi się do czynności rzemieślniczych: *ladrować 1* 'obszywać skórą', *sztamować 2* 'wywiercać otwory w drewnie za pomocą dłuta w celu wstawienia w nie innego drewna', *wecować 1* 'ostrzyć coś przez pocieranie o rzemień, osełkę itp.', *wecować 3* 'czyścić, wycierać coś aż do uzyskania połysku; szlifować, polerować'; jedna zaś związana jest z rzemiosłem rycerskim: *ladrować 2* 'okrywać całkowicie zbroją (człowieka lub konia)'. Ta ostatnia przetrwała do doby nowopolskiej zapewne ze względu na obecność w źródłach pisanych.

Pozostałe jednostki znaczeniowe z podpoła <praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo> odnoszą się do różnych specjalistycznych zajęć, między innymi do budownictwa (*murować się* 'być murowanym'), bycia woźnicą (*forytować 2* 'kierować końmi, powozić, być forysem'), sztuki drukarskiej (*prasować* 'drukować, tłoczyć') oraz pracy w polu (*hakować* 'przeorywać radłem zoraną już ziemię dla większego jej spulchnienia').

Podpole <handel i usługi> reprezentuje 6 jednostek znaczeniowych. Do handlu w ogóle odnoszą się 2 z nich (*sztychować 2* 'prowadzić handel wymienny' oraz *szynkować 2* 'sprzedawać coś, handlować czymś'), 1 dotyczy handlu alkoholem (*szynkować 1* 'prowadzić szynk; sprzedawać napoje alkoholowe (głównie w szynku), trudnić się wyszynkiem'). Pozostałe jednostki wskazują na wymianę pieniędzy lub formę płatności: *weksłować* 'wymieniać pieniądze', *weksłować się* 'o pieniądzach: być wymienianymi', *zaforszować* 'zapłacić awansem'.

Do podpoła <praca umysłowa> zostały przyporządkowane 4 jednostki znaczeniowe, choć zapewne mogą się one odnosić również do innych sfer rzeczywistości; szczególnie czasownik *szyftować się 1* 'przygotowywać się, szykować się; być szykowanym, organizowanym, urządzanym' można by powiązać z życiem towarzyskim. Pozostałe to: *stosować 3* 'kojarzyć coś; zestawiać, porównywać, układać', *stosować się 2* 'być wprowadzanym w życie, realizowanym, używanym' oraz *sztukować się* 'nadrabiać, uzupełniać swoje braki; uzupełniać się'.

Jedynie 2 jednostki znaczeniowe mogą zostać uznane za związane z gospodarstwem: *luftować* (w SJPDo znaczenia przy czasowniku *przewietrzać*) oraz *luftować się* 'być przewietrzanym, wietrzonym'. W wypadku czasownika *luftować* szczególnie chodzi o znaczenie 1. 'umożliwiać, zapewniać dopływ świeżego powietrza, dopływ tlenu, odświeżać co za pomocą odpowiedniej wentylacji', ponieważ znaczenie 2. *pot.* 'wyprowadzać kogo na dwór dla zaczerpnięcia świeżego powietrza, prowadzić kogo na przechadzkę, na spacer' odnosiłoby się do dbałości o ciało lub stosunków międzyludzkich.

4. «Człowiek w społeczności»

Pole «Człowiek w społeczności» jest drugim najliczniej reprezentowanym polem wśród zanikających germanizmów czasownikowych. Znalazły się one we wszystkich 7 podpolach wyróżnionych przez Dubisza. Zgromadzonych w nich zostało 26 jednostek znaczeniowych (30% analizowanego materiału), z czego aż 10 należy do podpola «stosunki międzyludzkie». Większość z nich wiąże się z wartościowaniem pozytywnym, z szacunkiem wobec kogoś (*szacować* ‘szanować, poważać, cenić, czcić’, *szacować się 1* strona zwrotna czas. *szacować* w zn. 2.: ‘szanować, poważać, cenić, czcić’) lub względem siebie (*szacować się 2* ‘szacować, szanować jeden drugiego’). Dwa czasowniki dotyczą rozdawania czegoś, częstowania: *szafować* ‘rozdawać, wydawać, udzielać’ oraz *szynkować 3* ‘rozdawać coś, częstować czymś’. Jedna jednostka znaczeniowa wskazuje na zawiązywanie relacji, dołączanie do kogoś lub do grupy (*szlusować 2* ‘zbliżać się, przyłączać się, przychodzić do kogoś’), a jedna – na przewodzenie komuś (*kredensować 1* ‘przewodzić komuś, poprzedzać kogoś’). Jedyne 3 jednostki znaczeniowe odnoszą się do czynności wartościowanych negatywnie i dotyczą oszukiwania (*fajnować 2* ‘kłamać, oszukiwać’, *kuglować 2* ‘oszukiwać, kręcić’) oraz martwienia kogoś (*frasować* ‘martwić, uprawiać w zakłopotanie’).

Po 4 jednostki znaczeniowe zostały przypisane do podpól «stosunki służbowe» oraz «zachowanie i postępowanie». W podpolu «stosunki służbowe» 2 są związane z awansem (*forstelować* ‘przedstawiać, podawać do awansu’, *fortragować* ‘przedstawiać kogoś do awansu; dawać komuś wyższe stanowisko, awansować’), 2 kolejne – ze skierowaniem do jakiegoś działania (*komenderować* ‘skierować, przeznaczyć, odkomenderować’) oraz ze zwolnieniem kogoś ze służby (*zabszytować* ‘zwolnić kogoś ze służby (zwłaszcza z wojska); relegować’).

Jednostki znaczeniowe z podpola «zachowanie i postępowanie» odnoszą się do rozmaitych zachowań związanych z: posłuszeństwem (*fortytować się* ‘kierować się czymś, dawać posłuch czemuś’), unikaniem czegoś (*warować się 2* ‘wystrzegać się czegoś, zabezpieczać się od czegoś’), krytyką (*wecować 2* ‘ostro kogoś skrytykować, brać na języki, brać w obroty’) oraz agresją (*uszlachcić II* ‘mocno uderzyć, wyrznąć, walnąć’).

Pozostałych 8 jednostek znaczeniowych z pola «Człowiek w społeczności» przypisanych zostało w równych proporcjach do 4 podpól: «stosunki ogólnospołeczne», «stosunki przyjacielskie i towarzyskie», «rozrywka, sport, hobby», «zwyczaje i obyczaje». Do «stosunków ogólnospołecznych» zaliczyć można jednostki: *warować 1* ‘gwarantować, zabezpieczać, zapewniać; zastrzegać’ oraz *warować 3* ‘ochraniać przed niebezpieczeństwem; strzec’; do «stosunków przyjacielskich i towarzyskich» natomiast: *fortytować 1* ‘popierać kogoś albo coś, protegować, polecać; wyróżniać, faworyzować’ oraz *kredensować 2* ‘sprzyjać komuś, otaczać względami, protegować’⁶. Ze zwyczajami i obyczajami wiążą się z kolei jednostki: *winszować*

⁶ Przypisując te dwie jednostki – *fortytować 1* oraz *kredensować 2* do podpola «stosunki przyjacielskie i towarzyskie», kierowałam się tym, że osoba popierająca kogoś, sprzyjająca komuś, żywi pozytywne odczucia wobec tej osoby; ponadto sytuacje takie dotyczą pozycji faworyzowanej osoby w towarzystwie. Czasownik *fortytować 1* występował w różnych kontekstach, m.in. dotyczących relacji służbowych, o czym świadczy przykład: *Forytował go [...] na posta, chciał go przy współudziale obywatelstwa gwałtem do tej funkcji nakłonić*. SMOL. W. *Pisma II*, 428. To, że odnosił się także do życia towarzyskiego, potwierdza przykład: *Dzisiaj dziewczeczka przysłała mi gońca z nowiną, że tam do niej forytując Gniewosza na gwałt*. KACZK. *Olbracht. II*, 97. Biorąc to pod uwagę, można by było obie

1 'składać życzenia, gratulacje; gratulować' i *winszować* 2 'zyczyć czegoś komuś'. Do rozrywki odnoszą się czasowniki *kuglować* 1 'pokazywać sztuczki kuglarskie; błaznować, figlować' oraz *sztukować* 2 'dokazywać jakiejś sztuki; pokazywać, wyprawiać sztuki, sztuczki'.

5. «Człowiek a instytucja państwa»

W polu «Człowiek a instytucja państwa» znajduje się jedynie 7 jednostek znaczeniowych zgromadzonych głównie w podpolu «wojsko». Tylko 1 jednostka znalazła się w podpolu «własność»: *spendować* 'łożyć na coś pieniądze; wydatkować'. Dwa zanikające czasowniki odnoszą się do walki białą bronią: *fechtować* i *fektować* (przy czym ilustrowany pojedynczym cytatem wariant *fektować* jest w słowniku odesłany do hasła *fechtować się* 'walczyć białą bronią, ćwiczyć się w szermierce, uprawiać fechtunek' – zob. przyp. ** do tab. 1); w SJPdor dwa odrębne hasła *fechtować* i *fechtować się* zawierają informację o ich niemieckiej genezie. Dwa czasowniki dotyczą dział: *rychtować* 'odpowiednio ustawiać (działo); celować' oraz *rychtować się* 'o dziale, armacie: być nastawianym na cel' (zob. przyp. *** do tab. 1). Poza tym w tym polu znajdują się jednostki znaczeniowe *szlusować* 1 'wstępować na miejsce żołnierza, który ubył z szeregu; zwierać szeregi' oraz *szyftować* 2 'zaopatrywać w coś; zakładać, organizować, fundować; zwłaszcza w odniesieniu do wojska: wystawiać, uzbrajać własnym kosztem'.

6. Pozostałe pola semantyczne

Pozostałych 5 pól semantycznych reprezentowanych jest przez nieliczne jednostki znaczeniowe (łącznie 15, co stanowi ok. 17% analizowanego materiału). Po 4 jednostki są zgromadzone w 3 polach: «Wiedza człowieka», «Dom człowieka», «Człowiek a imponderabilia bytu», 2 w polu «Ciało człowieka», a 1 – w polu «Artystyczna działalność człowieka».

Wśród zanikających zapożyczeń w polu «Wiedza człowieka» 3 jednostki znaczeniowe odnoszą się do podpola «nauka» (*memorować* 'utrzymywać w pamięci, uczyć się na pamięć', *szperać* 'dochodzić, dociekać czegoś; zgłębiać, badać coś', *trafiać* 2 'móc czegoś dokazać; umieć, potrafić'), 1 – do podpola «łączność i wymiana informacji» (*szytchować* 1 'pisać drukowane wzory liter').

W polu «Dom człowieka» zostały odnotowane jako wychodzące z użycia po 2 jednostki znaczeniowe z podpól «ubranie, materiały, ozdoby» (*drezłować* 'wyciągać, wypruwać złoto albo srebro ze starych galonów', *szyftować się* 2 'ubierać się szczególnie starannie, stroić się') oraz «mieszkanie i jego wyposażenie, architektura» (*warować* 2 'otaczać murem, wałem, obwarowywać' i *warować się* 1 'obwarowywać się, fortyfikować się').

Wszystkie 4 jednostki z pola «Człowiek a imponderabilia bytu» odnoszą się do różnego typu materii: *szumować* 'musować, pienieć się', *zblakować* 1 'zblaknąć, wyblaknąć, spłowieć,

jednostki przyporządkować do najliczniejszego podpola «stosunki międzyludzkie». W wypadku jednostki *kredensować* 2 ilustracja materiałowa w SJPdor zdecydowanie wskazuje na podpole «stosunki przyjacielskie i towarzyskie»: *Wielbię i całuję tego charakter, co mię kredensuje. Zab. XIV/2, 1776, s. 263.*

spełznąć', *stosować się 1* 'być odpowiednim do czegoś, odpowiadać czemuś, pasować do czegoś, harmonizować z czymś', *szwankować* 'być w złym stanie, mieć wady, braki'. Ostatnie 2 jednostki znaczeniowe zostały przypisane do tego pola, ponieważ mogą się odnosić do wielu różnych typów materiałów, ale też do wyrobów; zawierają także element oceny, więc przypisanie ich do tego pola może budzić różne wątpliwości.

W polu «Ciało człowieka» 1 jednostka znaczeniowa reprezentuje podpole «dbałość o ciało» (*trefić 1* 'układać loki, karbować, fryzować') i 1 – «ciało, jego części oraz cechy fizyczne» (*zblakować 2* 'zblednąć, poblednąć'). O tym, że druga jednostka odnosi się do wyglądu ciała człowieka, do jego cery, świadczy przykład zamieszczony w SJPDor: *Widząc, że nie na przelewki się zanosi, zblakował nieco na twarzy.* Łoz. WAŁ. *Szlach. 1, 94.*

Jednostka znaczeniowa *trafiac 1* 'chwycić podobieństwo, odtwarzać, oddawać coś wiernie' należy do pola «Artystyczna działalność człowieka».

7. Podsumowanie

Germanizmy czasownikowe zanikające w dobie nowopolskiej wypełniły 8 z 15 pól semantycznych uwzględnianych w opisie wszystkich zanikających w dobie nowopolskiej czasowników zapożyczonych, a zatem niewiele więcej niż połowę, i jedynie 21 ze wszystkich 54 podpól. Mimo że liczba uwzględnionych jednostek nie jest duża, już sam ten fakt informuje, że analizowane jednostki są w jakiś sposób ograniczone, specyficzne. Większość materiału leksykalnego zgromadzona została w polu «Praca człowieka» (to 38 z 86 jednostek znaczeniowych, co stanowi 44% analizowanego materiału) oraz «Człowiek w społeczności» (obejmującym 26 z 86 analizowanych germanizmów, czyli 30%). Pozostałe pola reprezentowane są przez nieliczne jednostki: «Człowiek a instytucja państwa» (7 jednostek), «Człowiek a imponderabilia bytu» (4 jednostki), «Wiedza człowieka» (4 jednostki), «Dom człowieka» (4 jednostki), «Ciało człowieka» (2 jednostki), «Artystyczna działalność człowieka» (1 jednostka). Dane liczbowe zawiera tabela 2.

Tabela 2
Struktura tematyczna germanizmów czasownikowych zanikających
w dobie nowopolskiej – dane liczbowe

Pola oraz występujące w nich podpola	Liczebność
Praca człowieka	38
praca fizyczna, rzemiosło, hutnictwo, górnictwo	26
handel i usługi	6
praca umysłowa	4
gospodarstwo	2
Człowiek w społeczności	26
stosunki międzyludzkie	10
stosunki służbowe	4
zachowanie i postępowanie	4
rozrywka, sport, hobby	2
zwyczaje i obyczaje	2
stosunki ogólnospołeczne	2

Pola oraz występujące w nich podpole	Liczebność
stosunki przyjacielskie i towarzyskie	2
Człowiek a instytucja państwa	7
wojsko	6
własność	1
Człowiek a imponderabilia bytu	4
materia	4
Wiedza człowieka	4
nauka	3
łączność i wymiana informacji	1
Dom człowieka	4
ubranie, materiały, ozdoby	2
mieszkanie i jego wyposażenie, architektura	2
Ciało człowieka	2
dbałość o ciało	1
ciało, jego części oraz cechy fizyczne	1
Artystyczna działalność człowieka	1
ogólne	1
RAZEM	86

Dane liczbowe wskazują, że zdecydowana większość analizowanych jednostek znaczeniowych (czyli czasowników zapożyczonych z języka niemieckiego, wychodzących z użycia w dobie nowopolskiej) odnosi się do 2 zakresów tematycznych: «Praca człowieka» oraz «Człowiek w społeczności» – pola te obejmują łącznie 64 jednostki znaczeniowe z 86, co stanowi 74% czasowników stanowiących podstawę badawczą. W odniesieniu do tego materiału sprawdza się zatem ekonomiczna zasada Pareta 80/20⁷.

Zastosowanie podobnych kryteriów podziału leksyki w pracach językoznawczych daje możliwość porównania wyników badań. Zestawienie podziału na pola semantyczne w odniesieniu do odziedziczonego słownictwa prasłowiańskiego (JANKOWIAK, 1997), rzeczowników dziewiętnastowiecznych oraz leksyki współnoodmianowej (MARKOWSKI, 1990) pozwoliło na spostrzeżenie, że jedynym podpolem semantycznym, które można uznać za grupujące najwięcej wyrazów w poszczególnych okresach rozwojowych, było podpole «praca fizyczna», co świadczy „o tym, że niezależnie od okresu w dziejach, praca fizyczna, która często wiąże się z zapewnieniem bytu sobie i rodzinie, stanowi bardzo ważną sferę rzeczywistości” (KWAPIEN, 2010: 94).

Widać zatem, że jeśli chodzi o słownictwo reprezentatywne dla poszczególnych podokresów polszczyzny, znajduje się ono na pierwszym miejscu nie tylko wśród leksyki no-

⁷ Zasada Pareta 80/20 została sformułowana na podstawie przemyśleń włoskiego socjologa i ekonomisty Vilfreda Pareta. Podczas analizowania danych statystycznych dochodów społeczeństwa we Włoszech w 1897 roku zauważył on, że 20% mieszkańców Włoch posiada 80% majątku w kraju. Zasadę tę można stosować do różnych zjawisk, np. 20% zasobów przyczynia się do uzyskania 80% efektów. Analizowany materiał pokazuje, że w 2 z 8 pól zgromadzonych jest blisko 75% całej badanej leksyki.

wej, lecz także wśród słownictwa zanikającego. To ważne spostrzeżenie, pokazuje bowiem istotną sferę rzeczywistości i jednocześnie zachodzące w niej zmiany. Na przestrzeni wieków przekształciły się znacznie sposoby wykonywania pracy, chociażby ze względu na rozwój wiedzy w obrębie poszczególnych dyscyplin, nowe narzędzia czy nowe technologie.

Liczba zanikających w dobie nowopolskiej germanizmów nie jest duża w porównaniu z liczbą zanikających zapożyczeń z łaciny i z języka francuskiego. Ich struktura tematyczna pokazuje, że wychodziły z użycia jednostki znaczeniowe z dwóch głównych pól semantycznych: «Praca człowieka» oraz «Człowiek w społeczności», które obejmują 3/4 materiału leksykalnego. Obecność zapożyczeń w pozostałych polach jest nieznaczna. Dowodzi to faktu, że na przestrzeni doby nowopolskiej – w drugiej połowie XVIII, w XIX i pierwszej połowie XX wieku – dokonały się duże zmiany zarówno w organizacji pracy, jak i w realiach życia społecznego. Wiele momentów i zjawisk w ciągu tego dwusetlecia można wskazać jako przełomowe, choćby wojny, walki narodowowyzwoleńcze, zniesienie pańszczyzny, industrializacja, rewolucja przemysłowa, postęp techniczny, zmiany obyczajowe, by wymienić tylko kilka najistotniejszych. Te wszystkie czynniki pozajęzykowe miały wpływ zarówno na kształtowanie się nowego słownictwa odpowiedniego dla zmieniającej się rzeczywistości, jak i na wychodzenie z użycia tego słownictwa, które odchodziło w przeszłość wraz z zanikającymi realiami.

Słowniki

- SJPDoR – DOROSZEWSKI W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa.
SWil – ZDANOWICZ A. i in., 1861: *Słownik języka polskiego*. T. 1–2. Wilno.
USJP – DUBISZ S., red., 2003: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa.

Literatura

- DŁUGOSZ-KURCZABOWA K., 2015: *Zaginione słowa w perspektywie przekładów biblijnych na język polski*. „Poradnik Językowy” nr 4, s. 40–56.
DUBISZ S., 2002a: *Język – historia – kultura (wykłady, studia, analizy)*. Warszawa.
DUBISZ S., 2002b: *Struktura tematyczna słownictwa staropolskiego*. W: GAJDA S., RYMUT K., ŻYDEK-BEDNARCUK U., red.: *Język w przestrzeni społecznej*. Opole, s. 281–288.
DUBISZ S., 2007: *Wpływ łaciny na język polski*. „Poradnik Językowy” nr 5, s. 3–13.
JANKOWIAK L.A., 1997: *Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne we współczesnej polszczyźnie ogólnej*. Warszawa.
JANKOWIAK L.A., 2005: *Słownictwo medyczne Stefana Falimirza. Początki polskiej renesansowej terminologii medycznej*. T. 1. Warszawa.
KARSZNIOWICZ-MAZUR A., 1988: *Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie*. Wrocław.
KLEMENSIEWICZ Z., 1999: *Historia języka polskiego*. Warszawa.
KLESZCZOWA K., 2012: *Gasnące słowa*. W: TEJŻE: *Tajemnice dynamiki języka*. Katowice, s. 239–249.
KWAPIEŃ E., 2010: *Kształtowanie się zasobu leksykalnego polszczyzny XIX wieku – rzeczowniki (na podstawie danych leksykograficznych)*. Warszawa.

- KWAPIEŃ E., 2016: *Zapożyczenia z języka francuskiego wśród czasowników regresywnych w okresie nowopolskim*. W: MAĆZYŃSKI M., HORYŃ E., ZMUDA E., red.: *W kręgu dawnej polszczyzny II*. Kraków, s. 163–192.
- KWAPIEŃ E., 2017: *Słownikowe informacje etymologiczne o czasownikowych germanizmach zanikających w dobie nowopolskiej*. W: JĘDRYKA B.K., KWAPIEŃ E., red.: *W labiryncie polszczyzny. Profesorowi Stanisławowi Dubiszowi – doktorzy i doktoranci*. Warszawa, s. 97–116.
- ŁAZIŃSKI M., red., 2008: *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*. Warszawa.
- MARKOWSKI A., 1990: *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*. T. 1–2. Warszawa.
- MIGDAŁ J., 2006: *Słownictwo wygasające w leksykografii*. „Poradnik Językowy” nr 4, s. 3–13.
- MŁYNARCZYK E., 2010: *Polskie słownictwo handlowe XVI i XVII wieku (na materiale krakowskich ksiąg praw miejskich i lustracji królewskiej)*. Kraków.
- MODRZEJEWSKI T., 1936: *Wyrazy które umarły i które umierają*. Warszawa.
- NOWOWIEJSKI B., 1996: *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*. Białystok.
- PIHAN-KIJASOWA A., 2012: *Słownictwo z zakresu handlu w prozie Bolesława Prusa (na tle XIX-wiecznej leksyki handlowej)*. *Studia*. Poznań.
- SKORUPSKA-RACZYŃSKA E., 2000: *Progresywne zapożyczenia pochodzenia łacińskiego w polszczyźnie XIX wieku*. Gorzów Wielkopolski.
- SKORUPSKA-RACZYŃSKA E., 2001: *Dziewiętnastowieczne latynizmy progresywne w polszczyźnie XX wieku*. Gorzów Wielkopolski.

Ewelina Kwapien

Semantic Structure of Verb Borrowings
from German Going Out of Use During the New Polish Period

Summary

The paper presents the semantic structure of verb borrowing from German going out of use during the New Polish period. Lexical material included 86 semantic units extracted from *Słownik języka polskiego* (dictionary of Polish language) edited by Witold Doroszewski described as: *archaic, obsolete, going out of use*. The semantic structure shows that significant part of vocabulary was collected in 2 fields: «Work life» and «Social behavior in the community» occurring to extralinguistic circumstances like changes of work organization and realities of social life.

Key words: thematic structure, semantic fields, German borrowings, vocabulary going out of use, verbs